

Miközben az embernek szabadságot adott, ezzel saját szabadságát is korlátozta. (A teremtés végső célja az ember számára megismerhetetlen, csak elképzelései lehetnek róla.) Próbáljuk meg a teremtést csupán a szabadság szemszögéből, és természetesen az emberi logika alapján megvizsgálni. A Teremtő, mint Abszolútum, mondhatta volna, hogy Ő a világ legszabadabb lénye, és mégis teremtett. Ennek logikailag csak az lehet az indoka, hogy a Teremtő egy - elképzelései szerinti - CÉL érdekében döntött a saját szabadságát korlátozó teremtés mellett. Ha ezt elfogadjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a Teremtő ezt is megtehetette, az Ő szabadsága még az önkorlátozás szabadságát is magába foglalta.

A szabadság nem adomány, hanem feladat, nem önző élvezet, hanem állandó kihívás. Az ember feladata az, hogy szabaddá váljon! A szabadság önmagában nem elegendő érték, nem is lehet cél, hanem azt egy „végső cél” (érték teremtés, érték megóvás) szolgálatába kell állítania az embernek.

Az értékek melletti döntései (IGEN-t mondásai) által elkötelezetté váló ember szabadsága a lehetőségből valósággá vált, értékes szabadság.

FARAGÓ FERENC

SZÜKSÉGSZERŰ-E A VÉLETLEN, AVAGY VÉLETLEN-E A SZÜKSÉGSZERŰSÉG?

Az emberi gondolkodás nagy dilemmái közé tartozik a véletlen és a szükségszerűség; illetve e két meghatározottság prioritásának problematikája. A dolgok, az események véletlen történnek-e, vagy van mögöttük egy rejtett törvényszerűség, melynek mentén történik, ami történik?

A fizikai világban látszólag nincsenek véletlenszerű történések, hisz' a fizikai jelenségek mögött mindig megragadható valamilyen szükségszerű törvényszerűség. Amennyiben mégsem, akkor a törvény még felfedezés előtt áll. Einsteint úgy gondolta, hogy a világmindenség keletkezésében nem volt szerepe a véletlennek, és az „Isten nem kockajátékos” gondolata is ezt látszik alátámasztani. Ez a determinista felfogás azonban már akkor is szemben állt az úgynevezett darwinista evolúciós elmélettel, amely gyakorlatilag kimondja, hogy a bonyolult világunk a véletlennek sorozatának köszönhető. Einstein, világról alkotott képe megmutatja, hogy az egy objektív, rendezett valóság, nincs kitéve a véletlen kényének-kedvének, és nem függ egy „külső” megfigyelőtől, azaz tőlünk.

Filozófiai síkon a véletlen felfogása tulajdonképpen a szükségszerűség sajátos megjelenési formáját jelenti.

Vagy ahogy Foucault fogalmaz: „...amit megismerünk, és amik vagyunk, nem az igazság és a lét, hanem a véletlen külsődlegessége.” A bölcséleti kategorizálás véletlennek nevezi az összes okozatot, amelyeknek nem látjuk összefüggéseit az okaikkal. Marx is visszautasítja a véletlen létjogosultságát, azon az alapon, hogy ahol a felszínen a véletlen űzi játékait, ott mindig benső, rejtett törvények uralkodnak rajta, és az a feladat, hogy ezeket a törvényeket felfedezzük. És az emberi gondolkodás gyakran elköveti azt a hibát, hogy nem a véletlent emeli fel a szükségszerűség szintjére, hanem a szükségszerűséget süllyeszti le a véletlenre.

A véletlen és a szükségszerűség problematikáját körbejárva óhatatlanul szembetaláljuk magunkat a sors fogalmával. Mi a sors? A görög tragédiák válasza erre az, hogy előre megírt történések sorozata, melynek szereplői nem aktív részesei, hanem passzív elszenvedői annak. Nemcsak azzal, hogy elviseli a rá mért sorsot, és eszébe sem jut bármit is tenni ellene, hanem még maga is hozzájárul, hogy a végzet beteljesedjék rajta. A sorsból nem lehet kilépni, nem lehet átadni valakinek, és nem lehet átvenni senkitől. Mindenkinél személyre szabott sorsa van, melyet élete során be kell teljesítenie. A magyar nyelv metafizikai meghatározottsága őrzi a sors determinisztikus tartalmát, például amikor úgy fogalmazzunk: történik velünk, megeshet velünk. Ez része egy olyan világlátásnak, amely szerint sorsunk az egyetemesség meghatározott szelete, és nem önálló entitás.

Egy merész ugrással máris a hinduista, buddhista hagyomány karma törvényét láthatjuk magunk előtt. A törvény értelmében mindenki az előző életbeli tetteiért viseli a jelenlegi sorsát, és ez így halmazódik át életről – életre. A véletlen elemeit nem találjuk meg; itt minden mozzanat szükségszerű, mégpedig a tetteinkből következő szükségszerűség. Ebben a rendszerben a véletlen nem értelmezhető.

Bizonyos kozmológiák előszeretettel alkalmazzák a véletlenszerűség kategóriáját. Gyakorlatilag olyan meghatározásban, hogy a világ keletkezése úgymond a véletlenek kiszámíthatatlan sorozata. Hasonlattal élve, a mocsárban összetört zsebórát véletlenszerűen addig rázogattuk, míg újra ketyegő szerkezetté nem áll össze. Hasonlóval már találkoztunk a darwinizmus kapcsán, ott egy-egy ilyen rázogató neve: *mutáció*.

Természetesen a világmindenség alaposabb megismerése, megsejtése során kikövetkeztethető, megérezhető, hogy bizony itt tudatosságról, egyfajta isteni szükségszerűségről lehet szó. A élet létrejöttének magyarázata a véletlenszerűséggel a lehető legnagyobb mérvű istenkáromlás. Még ha az alkotó nem is demiurgoszi értelemben gyártja le a világot/világokat, hanem „csupán” a feltételeket, a lehetőségeket teremti meg és a túlcsonduló isteni szeretet átjárja, átítatja a mindenséget, amely ezáltal életre kel.

Véletlen-e a születés? Min múlik, hogy katolikusnak, reformátusnak, mohamedánnak, buddhistának netán dzsainistának születünk? Gazdagnak, vagy szegénynek;

okosnak, vagy butának; szépnek, vagy csúnyának; szerencsésnek, vagy szerencsétlennek? És a halál? A ténye nyilvánvalóan a születésünk pillanatában determinálódik. De a módja, és az ideje min múlik? Netán, ahogy esik, úgy puffan? S büntetés, vagy jutalom, hogy valaki kilencvenet – százat is megél, és van aki csak harmincat – negyvenet?

A véletlen és szükségszerűség gondolatszerűt továbbfejtve teológiai kérdésfeltevésként megfogalmazhatjuk, hogy mennyiben törvényszerű, az hogy a történelmi egyházak nem valósíthatják meg az Isten Országát? Bizonyára nem a véletlen műve: ahhoz, hogy Jézus egyetlen gondolata is megvalósulhasson, az egyházaknak fel kellene számolniuk önmagukat. Kínosan hasonlít ez a történet a hadseregek esetére, amelyek a békét hirdetik, a béke, a szabadság jelszavait tűzik zászlaikra, békeharcot, fegyverbarátságot hirdetve, kötve De még nem volt a világtörténelemnek egyetlenegy háborúja – sőt forradalma, ellenforradalma, puccsa, szabadságharca, vagy akár zendülése sem – amely után jobb lett volna. No, nem egy-két tucat embernek vagy érdekeltségi körnek, hanem az *embernek*, mondhatnánk: az emberiségnek. Az ilyen háborút még nem találták fel, és nem is lehet feltalálni, mert ez önellentmondás. A erőszak kimenetele nem a véletlen, vagy ahogy mondani szokás a hadiszerencse műve, hanem szükségszerű az, hogy minden erőalkalmazás – fizikai értelemben is – de főleg szellemiekben a totális destruktivitást jelenti.

VÉGH ANDRÁS

A SZABAD AKARAT ÉS A HIÁNYZÓ INFORMÁCIÓ

Mit jelent a szabad akarat? Létezik-e szabad akarat? A szabad akaratnak létezik mennyiségi oldala, amely lényegében megegyezik a szituációra vonatkozó hiányzó információval.

1. Akkor létezik szabad akarat, amikor egy személy egy adott helyzetben szabadon választhat különböző lehetőségek közül. Ha csak egy lehetősége van, azaz nincs választási lehetősége, akkor nem beszélhetünk szabadságról és szabad akaratról, (illetve nulla a mértéke). Ugyanakkor a szabad akarat nem jelenti azt, hogy akármit megtehetünk, például nem léphetjük át a fizika törvényeit, de még testünk biológiai adottságait sem.

2. Egyébként az akarat szabadságáról és nem a cselekvés szabadságáról beszélünk. Vagyis figyelmen kívül hagyjuk, hogy milyen fizikai vagy fiziológiai, pszichológiai vagy etikai tényezők segítik, illetve akadályozzák, hogy valaki úgy cselekedjen, ahogyan akar. A cselekvés szabadsága adott esetben lehet nagyobb is vagy kisebb is, mint az akaraté. Például hatalmunkban áll bizonyos dol-

gokat megtennünk, de szokásból ezeket mégsem tesszük meg, ebben az esetben a cselekvési szabadságunk nagyobb, mint az akaratszabadságunk. A fordított eset is gyakori, például akarunk egy versenyen győzni, de nem sikerül. A személyiséget, mint egységet kezeljük, nem mindegy, hogy hol húzzuk meg a személyiség határait, hiszen ettől függ, hogy mire vonatkozik az akarat szabadsága és mi az, ami már külső (akadályozó vagy segítő) tényező. Például nem mindegy, hogy a tanult erkölcs a személyiség integráns része-e. Nem foglalkozunk azal, hogy a személyiségen (és a tudaton) „belül” milyen öröklött vagy tanult mechanizmusok, algoritmusok (szokások, szükségletek, vágyak ...), illetve milyen véletlenek korlátozzák, vagy éppen tágítják az akarat szabadságát. Ezek a belső meghatározottságok és véletlenek, illetve ezek összjátéka eredményezi a szabad akarat szubjektív élményét.

3. Sokan úgy gondolják, hogy szabad akaratnak léteznie kell, mert ha nem létezne, akkor senkit sem terhelhetne felelősség az elkövetett bűn miatt, hiszen mindenki csak azt teszi, ami eleve el van rendelve, ami nem kerülhető el. A büntetés pedig maga a legnagyobb igazságtalanság lenne. Az egész életünk, sőt maga a történelem értelmetlen játéknak tűnne. Ez az okoskodás azonban nem állja meg a helyét, mert semminek sem kell azért léteznie, mert az ellenkező eset nagyon rossz, vagy nagyon értelmetlen. (Úgy értem, hogy a világ nem ilyen, bár jó lenne, ha ilyen lenne). Elvileg lehetséges, hogy némelyek az örök életre, mások az örök kárhozatra vannak eleve elrendelve, a keresztyén (és keresztyén) szóhasználat szerint.

4. Nézetünk szerint, mindenki oly mértékben felelős tetteiért, amilyen mértékben az adott szituációban szabad akaratot dönthetett, választhatott és cselekedhetett. Ehhez mindenképp azt kell tudni, hogy az adott szituációban a személynek mekkora volt a kényszertől való mentessége, a döntési szabadságának mértéke. Tehát a felelősség kérdése miatt is fontos, hogy lehet-e mennyiségként is definiálnunk a döntési szabadságot. Ez lehetne a szabad akarat mennyiségi jellemzője, egyben annak feltétele (ha nem nulla). Aki idegenkedik a matematikai megközelítéstől, vagy kétségbe vonja gyakorlati használhatóságát, az tekintse hasonlatnak az alábbi definíciót, amely rávilágít a fogalom természetére.

5. Mennyiségi szempontból egy adott szituációban, annál nagyobb a szabadságunk, minél több (azonos értékű) lehetőség közül választhatunk. A skála definiálásánál megtehetjük, hogy a döntési szabadságot úgy definiáljuk, mint az egyenértékű választási lehetőségek számának logaritmusát. Ha a kettesalapú logaritmust választjuk, akkor két választási lehetőség egységnyi szabadságot jelent, $2n$ választási lehetőség pedig n egységet.